

СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО МУЗЕЮ ЯК ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

Ключко

Юлія Миколаївна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музеєзнавства
і пам'яткознавства Київського
національного університету
культури і мистецтв

Ключко

Юлія Николаевна

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры музееведения
и памятниковедения Киевского
национального университета
культуры и искусств

Kliuchko

Yuliia

PhD, associate professor
of Department of museology and
study of monuments, Kyiv National
University of Culture and Arts

Анотація. Статтю присвячено теоретичному осмисленню поняття “дитячий музей”, визначенню особливостей його діяльності як освітнього інституту.

Ключові слова: дитячий музей, освітнє середовище, освітня функція, дитяча аудиторія.

Постановка проблеми. У історичних і соціальних умовах, що змінюються, музеї, залишаючись зберігачами культурної спадщини, зазнають серйозних трансформацій, перетворюючись на систему, яка все більш відкрита суспільству. Зокрема, це має прояв у появі нових типів музеїв і модернізації традиційних; зміщенні акцентів у культурно-освітній діяльності музеїв: з розповсюдження знань у площину формування поглядів, оцінок, розвитку творчих здібностей особистості. Тенденція останніх років — увага до культурно-освітньої діяльності музеїв як одного із пріоритетних напрямів музейної роботи. Музеї стають центрами як формальної, так і неформальної освіти для всіх категорій населення. Створюються нові організаційні структури, зокрема, дитячі музеї, які мають багато модифікацій, що зумовлено специфікою територій, культурним потенціалом регіонів тощо.

XXI ст. розширило вікові межі відвідувачів музею, до нього прийшли учні молодших класів та дошкільнята. Діти в музеї стали нормою не тільки для всіх розвинених країн, а й для України. На жаль, дитячі музеї у їх класичній формі ще не набрали широкого розповсюдження в нашій країні. Вочевидь, це зумовлено особливостями розвитку поглядів на освітню функцію музею, трудомісткістю процесу його організації, а також відсутністю розробленої моделі освітнього середовища такої інституції. Адже особливості дитячого сприйняття вимагають специфічної побудови експозицій і принципово нових методик впливу.

На сучасному етапі в зв'язку із загальною демократизацією культурного життя у вітчизняній музейній справі зростає необхідність досліджень, пов'язаних з оновленням поняттєвого апарату музеєзнавства. Значний інтерес у цьому контексті становить розгляд відносно нового для українських спеціалістів поняття “дитячий музей”.

Світовий досвід роботи дитячих музеїв свідчить про те, що такий соціальний інститут може запропонувати форми роботи, які є цікавими для різних вікових та соціальних груп і сприяють соціалізації особистості. Але до цього часу труднощі, пов'язані із самовизначенням дитячого музею, не дозволяють йому реалізувати свій потенціал. Його цінність повинна бути визначена і представлена українському суспільству.

Історія питання представлена переважно роботами емпіричного характеру, в яких прослідковується процес виникнення і розвитку дитячого музею (М. Бартрам, Т. Галкіна, Н. Макарова, С. Мініна), описуються форми і методи роботи з дітьми в конкретних музеях (Д. Альварес, З. Бонамі, Ф. Верпланке, О. Зеленко, Н. Капустіна, Г. Кершенштейнер, О. Медведєва, Г. Рудик), їх виховні можливості (І. Коссова, Я. Мексін, Ф. Шміт), музейна педагогіка (Т. Белофастова, О. Ванслова, Л. Гайда, О. Караманов, О. Медведєва, Б. Столярів, М. Юхневич). Дослідники наголошують на факті цілеспрямованого створення дитячого музею як інституту з освітньою функцією, орієнтованого на дитячу аудиторію, водночас зауважуючи неоднозначність його трактувань, інваріантних характеристик. Можна констатувати суперечність між усвідомленою потребою у теоретичному обґрунтуванні сутності діяльності дитячого музею, комплексі педагогічних умов створення його освітнього середовища і відсутністю концептуального вирішення цієї проблеми.

Мета статті — конкретизувати сутність і зміст поняття “дитячий музей”, визначити особливості дитячого музею як освітнього інституту.

Виклад основного матеріалу. Підхід до діяльності музею з педагогічної точки зору почав формуватись у XVIII ст. Ідеї Просвітництва дозволили говорити про його нову функцію — соціокультурну, яка передбачала становлення музею як центру популяризації культури й реалізації завдань виховання та освіти. У XIX ст. в період руху за реформування школи з'явилися власне освітні музеї, що стали своєрідними “альтернативними центрами педагогічного експерименту” [11, 41]. Існувало три групи музеїв: педагогічні, шкільні та дитячі. У XX ст. популярність дитячих музеїв помітно зросла. Спроби привести багатоманіття дитячих музеїв у єдину систему, сформулювати поняттєві засади, об'єктивні критерії відповідності музейних

закладів цьому типу здійснювались неодноразово.

Однією із перших до цієї проблематики у 1941 р. звернулася Е. Моор. Дослідниця зазначила складнощі щодо точного встановлення поняття “дитячий музей”, однак запропонувала критерії, за якими можна визначити специфіку дитячого музею. Зокрема, музейні предмети повинні бути вибрані для дітей, представлені для дітей, інтерпретовані для дітей, розміщуватись у просторі, орієнтованому на дітей [14]. На основі представлених критеріїв можна назвати головну ознаку всіх дитячих музеїв — орієнтація на відвідувача. Водночас музейні співробітники мають змогу вільно і творчо підходити до питання формування музейних колекцій. Здебільшого цінність музейного предмета визначається його можливістю активізувати пізнавальну діяльність у дітей.

Щодо специфіки дитячих музеїв подібних поглядів дотримується і Беатріс Парсон: “Це є колекції речей, сконцентрованих навколо дитини та її інтересів... Ці матеріали не обмежені певним часом, темою або місцем. Вони можуть не бути раритетними, цінними... Сутність їх у тому, щоб вони зберігали минуле, ілюстрували сучасне і висвітлювали майбутнє” [15]. Згодом Ю. Кольман у дисертаційній роботі “Дослідження динаміки дитячих музеїв” наголосила, що дитячі музеї більше займаються освітою, аніж збереженням колекцій [13]. Це дає нам підстави стверджувати, що саме в дитячому музеї відбулася трансформація поняття “музейний предмет”. Музейними предметами можуть бути як раритетні, так і типові предмети, а також спеціально сконструйовані моделі. Більшість експонатів дитячого музею перебуває у відкритому доступі. Самим дітям надається можливість створювати “музейний предмет”.

Цю думку розвинула Т. Галкіна, яка вважає, що таке настановлення дитячого музею, який не накопичує фонди, а працює з кожним музейним предметом, пропонуючи його для ознайомлення і дослідження відвідувачеві, свідчить про пріоритетність культурно-освітньої діяльності серед інших напрямів роботи закладу [5]. Таким чином, дитячий музей, реагуючи на запити сучасної музейної аудиторії, певною мірою змінює усталені трактування і методи, пріоритети музейної роботи.

Зростання популярності дитячих музейних закладів останнім часом пояснюється тим, що вони пропонують “на ринок освітніх послуг” унікальну

продукцію, що відповідає потребам дітей і сімей всіх верств населення, та прилучають значно більшу кількість відвідувачів, аніж інші музеї, вступаючи також у партнерські відносини з державними, громадськими, комерційними структурами.

На сьогодні дослідники виокремлюють чотири типи моделей дитячих музеїв:

- американська — в її основі лежить концепція інтерактивного музею, коли діти опановують предметне середовище у безпосередній взаємодії з ним. Акцент робиться на розвивальному, соціально-адаптаційному моменті в діяльності за мінімального використання оригіналів, які несуть культурно-історичне навантаження. Критерієм цінності експонату є його здатність розширити уявлення дітей про реальний світ у максимальній взаємодії з предметом;

- європейська — виникає в межах структури традиційного музею (з використанням його колекцій). Такий музей використовує ідею занурення у історико-культурний контекст, тому тут важливого значення надають музейній цінності колекцій. Провідною формою роботи з дітьми є спеціальні програми, які розробляються на підставі наявних предметних експозицій;

- авторська — характерна для дитячих музеїв Російської імперії на початку ХХ ст., коли стиль роботи, форми подання особистістю автора — засновника музею, його індивідуальним нетрадиційним підходом.

- змішаний тип — коли використовуються інтерактивні експозиції з обов'язковим включенням раритетного компонента. На сучасному етапі це найбільш поширений тип дитячого музею [9;11;12].

Форми втілення ідеї дитячого музею різноманітні: дитячі музеї, які діють в структурі традиційних “дорослих” музеїв на правах спеціально створених підрозділів; музеї, що є частиною інших, не музейних, дитячих культурно-освітніх центрів; музеї, які є частиною інфраструктури двох сфер: культури і освіти; самостійні дитячі музеї; музеї, що не мають стаціонарного майданчика, “музеї без даху”, що здійснюють свою діяльність на основі короткострокових проєктів.

З огляду на те, що сучасні концепції освіти орієнтують на підготовку дитини до життя у суспільстві, її соціалізацію, формування уявлень щодо чинних моральних і соціальних норм, набуття навичок логічного аналізу ситуації, розви-

ток творчих здібностей, завданнями музеїв у сфері освіти, відповідно до світових тенденцій, є:

- розвиток здатності вилучати інформацію із першоджерела — на основі спостереження явищ природи або огляду предметів матеріального середовища;

- формування поняттєвого апарату шляхом спостереження і спілкування з творіннями природи або предметами матеріального середовища;

- прищеплення навичок самостійного навчання;

- мотивація процесу навчання, створення “досвіду радості” в процесі навчання [3].

До інваріантних (сутнісних) характеристик дитячого музею відносять такі. 1. Провідною функцією дитячого музею є освітня (при збереженні та коригуванні традиційних); всі напрями діяльності розглядаються як елементи його освітньої політики. 2. Діяльність музею орієнтована на конкретну соціальну групу, тобто має адресність. Специфіка аудиторії, її інтереси визначають форми і засоби експонування, змістовну спрямованість всієї роботи музею, який є місцем для постійної експериментальної діяльності. 3. У музеї створюють умови для прояву активності дітей, оскільки в підґрунті роботи з відвідувачами лежить принцип інтерактивності, який дає досвід особистого ознайомлення з реальністю історії та культури через предметний світ. Дитині надається вільний вибір змісту і форм опанування предмета шляхом розширення меж форм музейної презентації (музей-лабораторія, музей — ігровий простір, музей-театр тощо). 4. Музейно-педагогічна діяльність будується на основі діалогу, який є оптимальною умовою розвитку дитини. Це стосується не тільки соціальних контактів із значущими для дитини людьми, а й параметрів фізичної організації зовнішнього середовища. Відвідувачі музею із пасивних глядачів перетворюються на активних учасників [10].

На думку фахівців, модель освітнього середовища дитячого музею повинна мати розвивальний характер; педагогічні завдання кожного етапу діяльності — випереджальний характер; зміст матеріалу і видів діяльності — відповідати рівню розвитку дітей; методи роботи — відповідати змісту; також необхідно забезпечити умови для індивідуального розвитку дитини. Особливістю моделі є гнучка, не детермінована ієрархія її основних компонентів: проєктно-процесуального, матеріального та особистісного. Матеріальний компонент охоплює: бу-

ділню музею (її архітектуру, розмір та інші характеристики); дизайн внутрішніх приміщень, їх розмір та просторову структуру; фондові колекції музею, обладнання. В організації внутрішнього простору дитячого музею необхідно враховувати характер діалогу на його майданчику; кількість учасників; багатоваріантність проектів; відсутність формальних тематичних обмежень; розмір приміщень. Це зазвичай визначає спрямування експозиції. Залежно від організації внутрішнього простору, експозиція може бути стаціонарною, динамічною (із щоденною зміною “декорацій”), комбінованою. В дитячих музеях почасти використовується система “природного зонування”, тобто виділяються функціональні зони: творча, зона ігор і адаптації у музеї, експозиційна тощо. Саме ці зони є постійно діючими елементами, що організують музейний простір. У них реалізуються основні типи дитячого музейного простору (музей-майстерня, музей-лабораторія, ігровий музей тощо).

Структура фондів дитячого музею, як правило, також має свою специфіку і дещо відмінна від фондів традиційного музею. Адже їх комплектування та використання спрямовані на максимальне відображення багатоманітності навколишнього світу з метою задоволення інтересів і запитів маленьких відвідувачів, спонукання їх до самостійних досліджень і відкриттів. Експонатом може бути будь-який предмет за умови його доцільності в експозиції; основний критерій добору — здатність експонатів викликати інтерес, дивувати, пробуджувати бажання ставити запитання і шукати відповіді. Окрім традиційних, дитячий музей може мати інтерактивний та ігровий фонди. Інтерактивний фонд складається із матеріалів, знайомство з якими відбувається у процесі безпосереднього маніпулювання з ними. Це можуть бути оригінальні об'єкти, технічні пристрої та механізми з деталями, що рухаються; спеціально сконструйовані дидактичні, демонстраційні макети, тренажери і т. ін. Ігровий фонд моделює світ суспільних відносин, що опосередковані відповідними предметами: дитячі іграшки, а також предмети, безпосередньо для гри не призначені, але використання яких допомагає дитині спробувати себе в майбутній соціальній ролі.

Проектно-процесуальний компонент передбачає, що діапазон програм і послуг, які пропонують дитячі музеї, повинен бути достатньо широким і

різноманітним. Для освітніх проектів, орієнтованих на інтереси дитячої аудиторії, як правило, характерний випереджальний ефект завдань розвитку. Бажано, щоб проекти рецензувались музейним психологом. Кожен із співробітників творчої групи повністю відповідає за окремий блок: від науково-дослідної діяльності, добору та підготовки предметного матеріалу, складання етикетажу й до безпосередньої участі в експозиції (як інтерпретатор або екскурсовод). Така організація праці дозволяє кожному співробітнику музею скласти цілісне уявлення про свою частину проекту в контексті загальної теми й спільної роботи.

Під час роботи над проектом необхідно враховувати ряд важливих положень. Зокрема, зміст проекту визначається основною метою і конкретними освітніми завданнями, що спрямовані на розвиток дитини. Потрібен творчий підхід до використання складових проекту (конкурси, путівник з розвивальними завданнями для індивідуальних відвідувачів, листки активності, ігри тощо). Для прилучення відвідувачів і активізації їх діяльності використовуються мотивації (стимули): конкурси з призовим фондом, демонстрація по телебаченню рекламного ролика, організація шоу в межах проекту і т. ін. Якщо роботу орієнтовано на індивідуального і сімейного відвідувача, пропонуються програми вихідного дня, знижуються ціни на “сімейний” квиток, проводяться конкурсні номінації “сімейна творчість”, творчі заняття і майстер-класи для дітей і батьків тощо.

Важливим моментом проектно-процесуального компоненту є адаптація складових частин проекту для кожної групи відвідувачів. Зокрема, на основі врахування потреб різних вікових груп можуть розроблятися різні типи екскурсій, робочі листи-путівники, листи активності, сімейні путівники. Принцип доступності передбачає врахування фізичного і просторового аспектів: зріст відвідувача, його потребу в комфорті та різний рівень інтересів. Наприклад, експонати у вітринах розташовують переважно на висоті 127 см від підлоги, тобто на рівні очей більшості дітей 7–11 років.

На сьогодні сформовані певні критерії складання текстів до експозицій: текст використовується мінімально, якщо тему можна інтерпретувати за допомогою невербальних засобів вираження — предметів, графіків, таблиць; текст пишуть крупними літерами, розбірливим шрифтом і візуально

пов'язують із загальним оформленням експозиції.

Із метою уникнення монотонності, в процесі опанування дитиною музейної експозиції застосовується принцип чергування методів. Зміну методів показують як новим кольоровим рішенням конкретної тематичної зони, так і формою вітрини, що певним чином стимулює пошукову діяльність. Важливим моментом є забезпечення свободи вибору алгоритму опанування території експозиції: якщо у відвідувача є можливість вибору поведінки, він не відчуває хвилювання і напруги в процесі навчання, яке відбувається у темпі відповідно до його здібностей і рівня інтересів. Гарантією цілісного опанування матеріалу експозиції є можливість багаторазового відпрацювання однієї інтелектуальної операції за поступового ускладнення та розширення змісту. Необхідно також брати до уваги особливості індивідуального сприйняття дитиною часу, інформації тощо.

Врахування вище зазначених положень сприяє вирішенню основних освітніх завдань, що передбачають створення умов для саморозвитку; розвиток пам'яті, уваги; розвиток уяви, яка розширює межі особистого практичного досвіду і є умовою творчості; активізацію пізнавальної діяльності; розвиток емоційної сфери; розв'язання розумових завдань, пов'язаних з перетворенням предметного світу.

Особистісний компонент моделі дитячого музею базується на тезі, що відмінність дитячого музею від дорослого полягає не в дозованій кількості знань, а у способі “занурення” в ці знання та опануванні світу через спілкування один з одним, спільну діяльність і самостійний пошук відповідей. В умовах дитячого музею необхідний новий тип музейного спеціаліста, здатного творчо опанувати музейну реальність у її педагогічному аспекті. Співробітник дитячого музею створює експозиції, розробляє і реалізовує програми, шукає нові форми та методи роботи, проводить соціально-психологічні дослідження, є екскурсоводом, інтер-

претатором, актором, що забезпечує високу результативність освітнього середовища, конкретизує сутність і зміст поняття “дитячий музей”, визначає особливості дитячого музею як освітнього інституту [5; 9; 10; 11].

Висновки. Отже, особливості дитячого музею як освітнього інституту полягають у тому, що:

- в основу діяльності дитячого музею покладено принципи наочності; інтерактивності й поліфункціональності музейного простору; психологічної комфортності; діалогічності; адресованості;

- колекції дитячих музеїв формуються не так за традиційними законами і правилами музейного комплектування фондів, як з метою виконання різних освітніх завдань. Склад колекцій кожного конкретного музею визначає його експозиційно-виставкову діяльність;

- модель освітнього середовища дитячого музею повинна мати розвивальний характер; педагогічні завдання кожного етапу діяльності — випереджальний характер; зміст матеріалу і видів діяльності — відповідати рівню розвитку дітей; методи роботи — відповідати змісту; також необхідно забезпечити умови для індивідуального розвитку дитини.

Сучасний дитячий музей є закладом музейного типу, для якого характерна орієнтація на цільову музейну аудиторію (діти); пріоритет освітньо-виховної функції, що доповнена здійсненням соціальної адаптації дитини до навколишньої дійсності; інтерактивна музейна експозиція, яка стимулює творчу та ігрову діяльність дітей;

- дитячий музей є синтетичною формою, що є одночасно музеєм, школою, гральним майданчиком, творчою майстернею, клубом;

- дитячий музей може функціонувати як самостійна структура, входить до складу традиційного музею на правах відділу або філії (“музей у музеї”), бути складовою інших закладів культури і освіти для дітей.

Література / References:

1. Бартрам Н. Д. Музей игрушки: Об игрушке, кукольном театре, начатках труда и знаний и о книге для ребенка / Н. Бартрам. – Л., 1928. – 67 с.
2. Белофастова Т. Ю. Педагогичні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: дис...канд.пед.наук / КНУКіМ. – К., 2003. – 187 с.
3. Бонами З. А. Музей – образование – дети (по материалам музейно-педагогических изданий США) [Elektronniy resurs] /

1. Bartram N. D. Muzei igrushki: Ob igrushke, kukol'nom teatre, nachatkakh truda i znaniy i o knige dlia rebenka / N. Bartram. – L., 1928. – 67 s.
2. Bjelofastova T. Ju. Pedagogichni zasady dijaj'nosti muzeju jak social'no-kul'turnogo centru: dys...kand.ped.nauk / KNUKiM. – K., 2003. – 187 s.
3. Bonami Z. A. Muzei – obrazovanie – deti (po materialam muzejno-pedagogicheskikh izdaniy SShA) [Elektronniy resurs] / Z. Bonami

3. Бонами – Електронні дані // Музейна педагогіка за рубежом. MuseumPRO. – 1997. – Вип. 5.0 – ел.док. у форматі pdf – С. 6.
4. *Гайда Л. А.* Музейна педагогіка: пошук оптимальної моделі // Методологічні засади історичної освіти в контексті профілізації старшої школи: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (Кіровоград, 21-22 жовтня 2010 р.) – Кіровоград, 2012. – С. 243–249.
5. *Галкина Т. В.* Музейная педагогика: опыт инновационной деятельности в детском музее // Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). – 2011. – № 10 (112). – С. 89–93.
6. *Зеленко А.* Детские музеи в Северной Америке / А. Зеленко. – М., 1926.
7. *Караманов О. В.* “Педагогічний марафон” як форма ефективної організації взаємодії з учнями у музейному просторі / О. В. Караманов, І. В. Ласкій // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі: загальноукр. наук. конф.: зб. матеріалів. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2009. – 608 с.
8. *Ключко Ю. М.* Музезнавство: словник-довідник / Ю. М. Ключко. – К.: НАКККіМ, 2013. – 80 с.
9. *Макарова-Таман Н. Г.* Детские музеи в России и за рубежом / Н. Г. Макарова-Таман, Е. Б. Медведева, М. Ю. Юхневич. – М., 2001.
10. *Макарова Н. П.* Деятельность детского музея как фактор становления образовательной среды для младших школьников: дис...канд.пед.наук / Самарский гос. пед. ун-т, 2000. – 254 с.
11. *Столяров Б. А.* Музейная педагогика. История, теория, практика.: Уч.пос. / Б. А. Столяров. – СПб., 2004. – 216 с.
12. *Юхневич М. Ю.* Я поведу тебя в музей: уч.пос. по музейной педагогике / М. Юхневич. – М., 2001. – 224 с.
13. *Holman Y. K.* An Investigation into the Dynamics of Children’s Museum: A Case Study of Selected Museums: Dissertation Northern Illinois University. – Ann Arbor, 1982.
14. *Moore E.* Youth in Museum. – Philadelphia, 1941.
15. *Parson B.* The children’s Museum Idea – a unique contribution to education in America // The Metropolitan Detroit Science Review. – Vol. XXV. – (February 1964) – PP. 165–197.

Ключко Юлия Николаевна

Специфика деятельности детского музея как образовательного учреждения

Аннотация: Стаття посвящена теоретическому осмыслению понятия “детский музей”, определению особенностей его деятельности как образовательной институции.

Ключевые слова: детский музей, образовательная среда, образовательная функция, детская аудитория.

Kliuchko Yuliia

A Specific of Activity of Children’s Museum as an Educational Establishment

Annotation: The article is devoted to the theoretical comprehension of the concept of “children’s Museum”, defining features of its work as an educational Institute.

Key words: children’s Museum, an educational environment, the educational function of the children’s audience.